

HET LAND VAN HERLE

Tijdschrift en contactorgaan

voor vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg

Spoorverbindingen in het oude Land van Herle

Wat wenst U, een enkele reis of een retour? Hoe vaak is deze vraag al niet gesteld aan een of ander station in het Land van Herle. Toch begint ons verhaal in Engeland. Het fundamentele begrip „reizen per spoor“ heeft Engeland als bakermat. Zonder op de voorontwikkelingen in te gaan, kunnen we de volgende gegevens op een rij leggen. Op 27 september 1825 reed de eerste goederentrein over de eerste openbare spoorweg ter wereld, van Stockton naar Darlington. De eer van de eerste openbare spoorlijn op het vasteland komt toe aan België. Op 5 mei 1835 werd daar de lijn Brussel - Mechelen geopend. Duitsland volgde eveneens in 1835, terwijl in 1837 Frankrijk en in 1838 Oostenrijk hun eerste treinkaartjes verkochten.

Na veel gehakketak, onder andere over de juiste „spoorbreedte“, kwam op 25 augustus 1839 de eerste spoorlijn in ons land tussen Amsterdam en Haarlem gereed. Zij werd op 20 september daaropvolgend met de historische locomotief „De Arend“ plechtig geopend¹.

In 1841, twee jaar na het openen van deze eerste spoorlijn in ons land, zag een groep industriëlen in Limburg reeds het belang van goede spoorverbindingen in deze provincie. In een tijd, waarin de kolonexploitatie in onze streken zich nog in het proefborings- dan wel concessionair stadium bevond, richtte een commissie, waarin de heren Seidlitz, Clermont, Regout en Schrammen zitting hadden, zich tot de commissaris des Konings met een verzoek, waarin onder andere gewezen werd op het grote belang van een goede spoorverbinding tussen Maastricht en Aken. Veel handelsverkeer in onze streken speelde zich af vanuit het Akense gebied. Hieruit resulteerde in 1842 een ontwerp voor de eerder genoemde lijn, waarin tijdens besprekingen op regeringsniveau ook de te verwachten ontwikkelingen van „Steenkolenmijnen“

in Limburg onderwerp van bespreking waren. Er werd zelfs een wetsontwerp ingediend, waarin sprake was van een geldlening van f. 3.700.000,- voor de aanleg van een spoorlijn van rijksweg tussen Maastricht en de Pruisische grens met daarbij een zijtak naar de Provinciale steenkolenmijnen bij Kerkrade. Binnen de Tweede Kamer rezen allerlei bezwaren, die de Regering dwongen het wetsontwerp in te trekken.

Het station van Hoensbroek circa 1910 (prentbriefkaart uit de collectie van J.P.J. Engelen).

Toch zou ook hier eens de landelijke rust opgefleurd worden door het voorbijrollen van stoomtreinen en het fluiten van locomotieven. Ondanks de ongerustheid van de plattelanders bleek het melkvee niet door de rijdende treinen aangetast te worden of minder melk te geven. Alhoewel rond 1870 de meeste dorpen en steden in Nederland op het spoorwegnet waren aangesloten, zou het nog ruim 25 jaren duren voordat de steenkoolgebieden aan de beurt waren.

Eerst stond Maastricht op de rol met een lijn naar Aken (1853) en een verbinding met Luik (1861), terwijl de verbinding naar Venlo (1865) meer voor de Staats-Spoorwegen gold.

We zullen ons hier niet verdiepen in de exploitatievorm als zodanig, al kan nog wel worden opgemerkt dat in Maastricht feitelijk sprake was van drie verschillende stationslocaties. Decentralisatie zou men het nu noemen.

Het voornemen tot het realiseren van een spoorzigtak op de lijn Maastricht – Aken, naar de kolenmijnen bij Kerkrade, kwam voorlopig niet verder dan de tekentafel. Vooralsnog geschiedde het kolenvervoer veelal per paard en wagen naar Kohlscheid (over de rijksgrens) en vandaar via een eerste spoorverbinding naar elders. In het Land van Herle, waar diverse concessie-aanvragen liepen voor kolenexploitatie, werd uiteraard tegelijkertijd de noodzaak

Het station van Heerlen in 1912 (prentbriefkaart uit de collectie van J.P.J. Engelen).

gezien voor een goede aan- en afvoer van materialen en produkten. In 1873² reeds vroegen Mr. E. en F. van Oppen subsidie en concessie voor een spoorverbinding Kohlscheid (Pruisen) – Heerlen – Sittard – Maeseyk (België) – Weert – Eindhoven met het oog op de te verwachten kolenexploitatie. Het gemeentebestuur van Heerlen stelde een voor die tijd groot bedrag van f. 60.000,-- beschikbaar. Het totale benodigde kapitaal werd echter niet gehaald, bovendien waren er nog meer bezwaren.

In 1878 werd in het legendarische „Hotel Cloot“ in Heerlen door een commissie vergaderd over de doelstellingen. Verder dan plannen en vrome wensen kwam men echter niet. In de Limburger Courier van 4 december 1885 stond een aardig St. Nicolaasgedicht, waarvan we één couplet citeren:

„Gij hoordet al zoo menig keer:
Och, of een spoorweg kwam.
Wij vragen nu zooveel niet meer,
Wij vragen maar een tram.“

In 1886 is er dan ook sprake van een concessieaanvraag voor een „Stoomtramweg van Sittard langs Heerlen en het gehucht „De Locht” naar Simpelveld en Kerkrade. Deze aanvraag, ingediend door J.F.X. van den Bergh, Van der Slik en Co. en H.L.C.H. Sarolea³, leverde ook geen concrete resultaten op. Met de laatstgenoemde H.L.C.H. Sarolea arriveren we wel bij de doorzetter inzake het „spoorwegnet(je)” in het Land van Herle. Sedert 1885 woonde H.L.C.H. Sarolea, oud-sectiechef van de Staatsspoorwegen op Java, in Heerlen. Weliswaar niet in de nu bekende Saroleastraat maar aan „Der Sjram”⁴.

Op 24 mei 1889 had een concessieaanvraag van Sarolea meer succes⁵. De gemeenteraad van Heerlen besloot op 19 februari 1891 (waarom de ambtelijke molens twee jaar gemaald hebben, is nu moeilijk achterhaalbaar) definitief tot het eerder genoemde subsidiebedrag van f.60.000,-, maar stelde als een van haar eisen, dat de stationslokatie zou komen op de plaats, waar zij nu, anno 1980 nog ligt.

In 1891 werd de „Nederlandse Zuiderspoorweg Maatschappij” opgericht met als directeur de concessionaris H.L.C.H. Sarolea. Tevens werd een overeenkomst aangegaan met de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen voor een praktische gang van zaken ná de voltooiing van de spoorlijn. Deze nieuw geplande lijn zou lopen van Sittard, via de tussenliggende plaatsen naar Heerlen en Kerkrade en eindigen in Herzogenrath. Het geaccidenteerde terrein tussen Sittard en Heerlen, maar in het bijzonder tussen Heerlen en Kerkrade, bood nog vele problemen⁶. Op 30 november 1891 werd met Sarolea overleg gepleegd omtrent de vaststelling van de rooilijn voor de benodigde gebouwen. Op een prentbriefkaart die hier is afgebeeld, is links het „eerste” stationsgebouw te zien. Daarnaast is het „tweede” en huidige gebouw te herkennen, waarvan een der schoorstenen nog in de steigers staat. Op de achtergrond is de voetgangersbrug ter hoogte van de Oranje-Nassau Mijn I (nabij de zogenaamde „Zeswegen”) nog vaag te zien. De voetgangersbrug heeft later nog in gedeelten, tot medio 1950, dienst gedaan als voetgangersbrug over het spoor aan de Willemstraat-Stationstraat. Zo’n twintigtal spoorweg-employé’s, evenals de bordjes „Stationschef”, „wachtkamer 2e klasse” en „3e klasse”, bepalen naast de stoomlocomotief het beeld.

Het nieuwe stationsgebouw kreeg in 1912 zijn vestiging als gevolg van een verhoogd activiteitenpatroon zowel in reizigers- als goederenvervoer. In 1912 werd namelijk mede met het oog op de ontwikkelingen in de mijnindustrie de als lokaalspoorweg beschouwde lijn Heerlen-Sittard, omgezet in een zogenaamde hoofdspoorweg⁷. De omzetting van de één-railsverbinding tussen genoemde plaatsen in een twee-sporenverbinding betekende een hele verbetering.

Het is in dit verhaal wellicht nog aardig om op te merken, dat de

Het station van Heerlen: restauratie va. 1915 (prentbriefkaart uit de collectie van J.P.J. Engelen).

stoomtrams destijds een snelheid haalden van plusminus 20 kilometer per uur. De stoomlocomotieven, zoals hier afgebeeld, haalden een snelheid van zo'n 40 á 45 kilometer per uur. Vooral voor de laatstgenoemde „snelheidsduivels” gingen stemmen op, om in de steden deze snelheid te doen beperken tot 10 (jawel tien) kilometer per uur. Zover is het nooit gekomen, integendeel.

Vrijdag 1 mei 1896 wordt nog steeds beschouwd als de officiële dag van de opening van de spoorlijn Sittard – Heerlen – Kerkrade – Herzogenrath, hoewel de feestelijkheden toegespitst waren op donderdag 30 april 1896⁸. Personen met klinkende namen als: Ir. J.L. Cluysenaer, Jhr. Mr. L.H.J.L. van der Maessen de Sombreff, Dr. K.Fr. Wenckebach, Jhr. A.J.L. van Sasse van IJssel en uiteraard H.L.C.H. Sarolea waren naast vele andere genodigden van provinciaal en lokaal belang, betrokken bij de feestelijkheden⁹. Niet genoemd worden hier de honderdduizenden, die op de vele stationterrassen en perrons op „hun” trein hebben zitten wachten.

Een andere prentbriefkaart in dit artikel geeft een aardig beeld van enkele wachtende reizigers om 13.51 uur onder de ouderwetse stationsklok. In keurige rieten stoelen, met fris wit gedekte tafeltjes, omgeven door enkele oleanderboompjes in houten kuipen. Vandaag de dag kunt U er een blikje frisdrank trekken uit de bekende automaat. We zullen in het midden laten of we er qua sfeer op vooruit gegaan zijn.

J.P.J. Engelen

NOTEN:

1. Een kopie van deze locomotief „De Arend“ is te zien in het spoorweg-museum te Utrecht.
2. In 1873 was er tevens sprake van een grote prijsstijging van steenkolen in Europa. Het zal niet louter toeval zijn, dat de concessie-aanvraag toen gedaan werd.
3. De Ingenieur, 1886, blz. 40 en 286.
4. J. Jongeneel, Dorpsspraak van Heerle, Heerlen 1884, blz. 110: „Der Sjam (Schram), straat van den Musschemigerweg naar de Veemarkt, de streep“. Der Sjam is te lokaliseren in de huidige Willemstraat, meer in het bijzonder het gedeelte tussen het Wilhelminaplein en de spoorweg-overgang.
5. De Ingenieur, 1889, blz. 191 en 192 met een uitvoerige technische beschrijving.
6. Onder meer het doorsnijden van de Geleenbeek in Hoensbroek en de consequenties van een ingraving van 10 meter in Schaesberg hebben heel wat hoofdbrekens gekost. In totaal ging het project over een ontsluiting van 2250 hectaren.
7. W.G. de Bas e.a. (redactie), 25 jaar geschiedenis van Nederland, 1898-1923, Amsterdam 1923, blz. 713 e.v.
8. De lokale pers had uiteraard de schrijfprimeur voor de feestelijkheden van 30 april 1896. Snel en interessant is de publicatie in De Ingenieur op 2 mei 1896, blz. 191 en 192.
9. Over de feestelijkheden is een boeiende beschrijving van G.J. Beckers te vinden in: 1896-1936, 40 jaren Spoor en Mijnen in Zuid-Limburg, Heerlen 1936, blz. 167-173.

Aanvullingen op een naamlijst van Heerlense pastoors (SLOT)

Het zal voor Penners een grote teleurstelling zijn geweest, dat aan het verzoek van 16 mei 1816 om hem in zijn functie te herstellen¹ geen gevolg is gegeven. Deze teleurstelling zal door velen in Heerlen gedeeld zijn, vooral toen duidelijk werd, dat Cleven geenszins van plan was de parochie te verlaten. Zoals de omstreden pastoor later zelf zou verklaren, had hij aan zijn ontslagaanvraag de voorwaarde verbonden, dat hem een goed pensioen zou worden toegekend. Toen iedere maatregel in die richting uitbleef, kwam hij op zijn voornemen terug en bleef op zijn eigen wijze zijn werkzaamheden als pastoor voortzetten.

Barrett, die in de grootste verlegenheid verkeerde om een geschikte opvolger voor een zo belangrijke parochie te vinden, legde zich bij deze eigenaardige gang van zaken neer. Hij achtte het zelfs niet nodig de autoriteiten in Den Haag of Brussel daarvan op de hoogte te brengen. Op de driemaandelijkse staten², die hij volgens voorschrift naar het Directoraat Generaal voor R.K. Eredienst in Brussel dirigeerde, vermeldde hij simpelweg de vacature in Heerlen, zonder melding te maken van de voortdurende aanwezigheid van Cleven. Bij de chef van deze dienst baron F.M. Goubau d'Hovorst³ versterkte hij daarmee de opvatting, dat met het ontslag van de pastoor een einde was gekomen aan een reeks ongeregeldheden in de parochie Heerlen. Aan iedere vorm van gerechtelijke vervolging van de delicten in 1814 werd dan ook rond het midden van het jaar 1816 een eind gemaakt⁴.

Een ogenblik had het er op geleken, dat de impasse, waarin men was geraakt, zou worden doorbroken. In zijn laatste driemaandelijkse staat over 1816⁵ tekende Barrett aan, dat hij met ingang van 1 januari 1817 de desservant van Eys, Jan Christiaan van der Heyden⁶, met de zorg voor de parochie Heerlen had belast. Hij had daarop Cleven gepolst, of hij een benoeming voor de succursale van Overkruchten⁷ wilde aanvaarden, maar deze had het niet eens nodig gevonden daarop te reageren. De patstelling werd niet doorbroken. Cleven bleef waar hij was en Van der Heyden vond het in die omstandigheden niet raadzaam zich naar Heerlen te begeven om er een ongewis avontuur tegemoet te gaan.

Het was min of meer toeval, dat men in regeringskringen van deze toedracht op de hoogte kwam. Op 26 maart 1817 beklagde Cleven zich bij Goubau in hoogsteigen persoon over het feit, dat hij sinds mei 1816 geen cent meer ontvangen had van de toelage, waarop hij recht had, terwijl hij al die tijd de verplichtingen aan zijn ambt verbonden was nagekomen⁸. Doodnuchter verklaarde

hij, dat hij zich wel kon indenken, dat de verklaring daarvoor gezocht moest worden in de voorwaardelijke ontslagaanvraag: aangezien aan de gestelde voorwaarde niet was voldaan, was hij in functie gebleven en of bijgevolg de Directeur Generaal maar zo goed wilde zijn om de gemaakte fout te herstellen. Prompt wendde Goubau zich op 5 april tot de gouverneur met de vraag, wat hij hiervan wel moest denken. De uitbetaling was inderdaad al geruime tijd stopgezet, maar dat was gebeurd in de veronderstelling, dat de pastoor al lang verdwenen was.

In uiterste verlegenheid speelde De Brouckère deze vraag door naar vicaris Barrett¹⁰. Hij kreeg van deze op 10 april ten antwoord, dat ook hij niet weinig in verlegenheid was gebracht door de gang van zaken in Heerlen (zie bijlage I). Hij was natuurlijk wél op de hoogte geweest van de voortdurende aanwezigheid van Cleven, die samenhang met de omstandigheid, dat hij lang tevergeefs had uitgezien naar een geschikte opvolger. Daar zou verandering in kunnen komen, omdat hij sinds kort wist, dat de desservant van Eys bereid was de zorg voor de parochie Heerlen op zich te nemen. In verband daarmee had hij Cleven overgeplaatst naar Overkruchten. Hij had hem daarvan in kennis gesteld en hem opgedragen zich onverwijld naar zijn nieuwe standplaats te begeven, maar de pastoor had het niet nodig geoordeeld hem zelfs maar te antwoorden. Uit wat hem ter ore gekomen was, had hij begrepen, dat Cleven het ontslag als van nul en gener waarde beschouwde, en van zins was kost wat kost in Heerlen te blijven. Het zou wellicht mogelijk zijn, zo meende de vicaris, dit te verhinderen door tegemoet te komen aan Clevens verzoek om uitbetaling van de toelage voor de periode waarin hij zijn werkzaamheden als pastoor was blijven verrichten, maar daaraan dan de voorwaarde te verbinden, dat dit eerst zou plaatsvinden, wanneer hij zich naar Overkruchten zou hebben begeven.

Men begrijpt, dat De Brouckère in een rapport aan Goubau van 26 april¹¹ een aantal kritische kanttekeningen plaatste bij dit blijk van onvermogen van de vicaris van Luik om zijn gezag tot gelding te brengen. Men proeft er echter ook de behoefte in zich vrij te pleiten van alle verantwoordelijkheid voor de bijzonder vreemde gang van zaken. En als het er op aan komt middelen aan te reiken, weet ook de gouverneur niets beters te adviseren dan de vicaris en ondersteunt hij diens voorstel om onder voorwaarde tegemoet te komen aan het verzoek van Cleven.

Goubau was echter niet van plan deze adviezen over te nemen. Hij wenste veeleer een terugkeer tot de harde lijn. Deze ontwikkeling, waarvan Cleven de dreiging vermoedelijk voelde aankomen, bracht de ontknoping van het drama dichtbij. Op 6 juni verliet hij de pastorie, waar hij oorzaak was geweest van zoveel onheil¹². Hij zorgde nog voor een laatste verrassing. De dag na zijn vertrek constateerden drie kerkmeesters bij een bezoek aan de

pastorie met verbijstering, dat de brandkast open stond met de sleutels er naast. De inhoud was verdwenen. De pastoor had zich kennelijk schadeloos willen stellen voor het jaar, waarin hij zijn inkomsten had moeten derven en zich al vast een appeltje voor de dorst met het oog op de toekomst bezorgd. Hij was niet van plan het lot te delen van pastoor Penners, die het al die jaren na zijn ontslag zonder redelijke inkomsten had moeten stellen. De kerkmeesters berichtten op 7 juni hun bevindingen aan de Maastrichtse pastoor Henri Partouns in diens kwaliteit van bisschoppelijk commissaris en verzochten hem er zorg voor te dragen, dat zij voor deze gang van zaken niet aansprakelijk zouden worden gesteld en niet beducht behoeften te zijn voor onaangenaamheden van de kant van de autoriteiten (zie bijlage II).

Betekende dit een pleidooi om geen ruchtbaarheid aan het gebeurde te geven? Het heeft er alle schijn van. Uit niets blijkt, dat men in kringen van de regering ook maar lucht heeft gekregen van dit laatste delict, waarmee Clevens afscheid had genomen van zijn pastorale bediening in Heerlen. Ook in de briefwisseling, die de kerkmeesters met de pastoor gevoerd hebben over de teruggave van de door hem meegenomen administratieve papieren, wordt geen melding meer gemaakt van verdwenengelden (zie bijlage III)¹³.

Uit een en ander blijkt, dat de verblijfplaats van de pastoor spoedig bekend was. Hij had de wijk genomen naar Niel bij Sint Truiden, vanwaar hij in 1806 was gekomen om de pastorale bediening in Heerlen op zich te nemen. In Niel kreeg hij een nieuwe aanstelling, die van 1817 tot 1822 voortduurde¹⁴. De laatste jaren van zijn leven heeft hij vermoedelijk als rustend priester gesleeten. Duidelijk is daarmee ook, dat de door Barrett geplande bediening in Overkruchten nooit door hem is waargenomen. Overkruchten zelf kwam trouwens in deze jaren onder een andere jurisdictie¹⁵, waarmee aan een benoeming voor deze plaats ieder fundament werd ontnomen.

In Heerlen verscheen pastoor Penners na het verdwijnen van zijn tweede opvolger weer even voor het voetlicht. Voor enkele zondagen deed de kerkfabriek een beroep op de vroegere herder om voor bepaalde diensten in te springen (zie bijlage IV). Een eventueel herstel in functie kwam echter niet meer in overweging na de mislukte poging daartoe een jaar tevoren. In opdracht van vicaris Barrett stelde Partouns op 25 juni 1817¹⁶ kapelaan J.J. Minis of Mines¹⁷ aan tot voorlopig administrator van de parochie. Deze was ruim twee jaar tevoren door Clevens aangetrokken om hem voor het werk in de parochie bij te staan, nadat achtereenvolgens niet minder dan drie kapelaans de wijk naar elders hadden moeten nemen, omdat de tyrannieke pastoor hun het werk onmogelijk had gemaakt. Door een grote lankmoedigheid aan de dag te leggen - un homme très docile pour endurer les caprices du curé, werd over hem naar Luik gerapporteerd - had Mines gedu-

rende de twee voorbije jaren zich staande kunnen houden. Hij kwam echter niet in aanmerking voor de opvolging.

Daarin was trouwens al voorzien met de aanwijzing van Jan Christiaan van der Heyden enkele maanden tevoren. Deze kwam na het vertrek van Cleven, vermoedelijk al in de loop van juli,¹⁸ in Heerlen om daar de hem toekomende plaats te gaan innemen. De positie van Van der Heyden behield nog gedurende enkele maanden een voorlopig karakter. Heeft misschien Barrett enige tijd willen wachten met een definitieve aanstelling met de bedoeling om eerst eens aan te zien, of Van der Heyden wel opgewassen zou zijn tegen de moeilijkheden, die hem ongetwijfeld te wachten stonden? We weten het niet. Feit is, dat hij eerst op 20 maart 1818 Van der Heyden officieel benoemde tot opvolger van Cleven¹⁹.

De kerkfabriek, die sinds november 1817 weer volledig beemand was, had al eerder pogingen aangewend om de positie van de nieuwe zielzorger te verbeteren. Op 3 januari had men de gouverneur benaderd om door diens bemiddeling voor Van der Heyden de pastoorstoelage van 1300 francs te verwerven²⁰. Er werd gesteld dat hij „eene kleijne en gemakkelijke gemeente” had verlaten, „om eene groote en ongemakkelijke te aanvaerde als wel de onze”. Daar had hij in korte tijd een goede reputatie verworven, want, zo heet het, „zijn eijver en moedt heeft het inderdaet in korte tijd tot dusverre gebrogt dat jeder inwoonder met veele genoegen zijne aenstringinge bewondert. Alleen hier wordt gevraegt zijne belooning die hij te Eijs zijnde met 750 francken genoodt; deesen regtvaardigen eijchs heeft ons bewogen onse bemerkingen onder verbetering nogtans te moeten maeken”.

Dit vrijmoedig betoog haalde voorlopig niets uit. De Brouckère antwoordde per omgaande op 14 januari 1818: „Dat ik slegts vermoge op mijne staten der tractement te brengen de pastores van de 1ste en 2e klasse, waarvan de aanstelling door zijne Majesteijt zijn geagreert, terwijl de andere niet dan als pro memorie daar op kunnen gebragt worden”²¹.

Een tweede poging, door de kerkfabriek ondernomen²² om de gemeenteraad van Heerlen althans tot een voorlopige financiële ondersteuning te bewegen, haalde evenmin iets uit. De kerkfabriek had nochtans in haar besluitvorming van 1 februari 1818 dit voorlopig karakter sterk onderstreept. In het betreffende verzoekschrift heet het: „De Heere President en Leeden van het gemeentebestuur van Heerlen worden versogt zig te vergadere kragtens art. 101, 102 en 99 en te bepalen tot een tractement provisoir de somma van 1300 francs toe te kennen tot op de dag dat Zijne Majesteijt agreatie heeft verleend en het gewoonelijk tractement toegezegd is.”

Het verzoek van burgemeester A. Schultze²³ op 16 februari 1818²⁴ gericht aan G.S. „tot bekooming van autorisatie om den

gemeenteraad deswegen te vergaderen" werd op 23 februari afge-
wezen met een zelfde argument als de gouverneur een maand te-
voren had aangewend, „vermits de gemeente Heerlen deel maakt
van degeene welkers pastoors uit 's lands schatkist betaald wor-
den"²⁵. Het was duidelijk wachten op een officiële maatregel van
de centrale regering.

De koninklijke agreatie kwam af per K.B. van 11 maart 1818²⁶.
Op 27 maart daarop volgend legde Van der Heyden samen met

De Heerlense pastoor Dionysius Penners, geboren in 1755, overleden in 1836.

zijn pasbenoemde collega van Gulpen, J.C. Merckelbach, te Maas-tricht de door het Concordaat van 1801 en de Grondwet van het Verenigd Koninkrijk voorgeschreven eed af²⁷. Daarmee begon hij een lang pastoraat, dat tot aan zijn dood op 27 september 1835 zou voortduren. Kapelaan J.H.A. Rouillon²⁸, die na zijn dood de parochie enkele maanden zou administreren, voegde aan het overlijdensbericht toe: „per octodecim annos pastor decanus zelosis-simus et meritissimus”²⁹.

De opvolger van Van der Heyden was Jan Reinier Schmeitz, die als pastoor-deken van 1 oktober 1835 tot 14 oktober 1839 de parochie Heerlen bestuurde. Hij werd op zijn beurt opgevolgd door de al genoemde Jan Hendrik Adolf Rouillon, die dezelfde functie van 3 december 1839 tot 3 november 1863 bekleedde. Het is in beide gevallen duidelijk, dat de opvolging heel wat vlot-ter geregeld kon worden dan in de voorafgaande periode, die we hier de revue lieten passeren.

Daarmee zijn we aan het eind gekomen van deze aantekeningen over een viertal pastoors van Heerlen uit de eerste helft van de negentiende eeuw. Ons uitgangspunt was de lijst van Peters in de Maasgouw 1924. De voornaamste resultaten kunnen we nu met de exacte data betreffende begin en einde van het pastoraat van de drie opvolgers van pastoor Penners samenvatten:

Jan Joseph Lemmens (23 september 1759 - 13 oktober 1805) was pastoor van 8 november 1803, de dag waarop hij met de overige kantonpriesters van het departement van de Nedermaas te Maastricht beëdigd werd, tot aan zijn dood op 13 oktober 1805;

Henri Guillaume Cleven (1 juli 1765 - ?) was pastoor vanaf 8 maart 1806, de dag van zijn beëdiging te Maastricht tot 3 mei 1816, de dag van zijn ontslagaanvraag, of tot 6 juni 1817, de dag van zijn vertrek uit Heerlen;

Jan Christiaan van der Heyden (20 augustus 1763 - 27 september 1835) was pastoor vanaf 27 maart 1818, eveneens de dag waarop hij in Maastricht beëdigd werd, tot aan zijn dood in Heerlen op 27 september 1835.

Dionysius Penners zelf, wiens bewogen levensloop als een rode draad in ons verhaal werd ingeweven, overleefde drie van zijn opvolgers. Hij overleed in zijn geboorteplaats op 28 juni 1836. Hij was er in de zomer van het jaar 1807 teruggekeerd, nadat hij zijn pastoraat in Schin op Geul voortijdig had moeten beëindigen als gevolg van conflicten, die hij niet de baas had gekund³⁰. Na zijn pastoraat in Schin op Geul bleef hij zonder pastorale bediening en bijgevolg ook zonder behoorlijk inkomen³¹, zodat hij zo goed als geheel was aangewezen op de ondersteuning van familieleden en vrienden. Eerst in latere jaren had hij in wat gemakkelijker omstandigheden kunnen leven dank zij het pensioen, dat hem bij K.B. van 5 januari 1817³² was toegekend.

We willen hier nog enkele details over de toekenning van dit pensioen laten volgen³³. Na de mislukte poging, die met de steun ook van het gemeentebestuur in mei 1816 was ondernomen om hem in zijn functie hersteld te krijgen, werd in het najaar van hetzelfde jaar van gemeentewege het initiatief genomen om enige verbetering te doen komen in de benarde levensomstandigheden, waaronder Penners sinds zijn ontslag in 1803 had moeten leven. De toenmalige burgemeester van Heerlen, J.C. Kemmerling³⁴, ondersteunde op 8 november 1816 van harte een verzoek van Penners om in aanmerking te mogen komen voor een pensioen, omdat het afkomstig was „van deezen deugtsaamen van elk in generaal en van mij int bijzondere geagden priester”³⁵. Ook Barrett, daarom gevraagd door de gouverneur, verklaarde, dat hij omtrent Penners had achterhaald, dat hij indertijd ontslagen was vanwege over hem geuite klachten, maar hij voegde er aan toe: „Je n’ai rien découvert contre ses moeurs, et je crois fondé à solliciter une pension du gouvernement, aujourd’hui surtout qu’il est parvenu à sa 61e année”³⁶. De gouverneur liet zich in een schrijven van 7 december 1816 aan Goubau evenmin onbetuigd door alle steun toe te zeggen aan het verzoek van „cet infortuné ecclésiastique, dont la probité et la bonne conduite sont généralement reconnues; (il) a réellement éprouvé de grandes pertes par le changement de circonstances qui l’ont privé et de sa place de curé et des revenus attachés à sa cure, tandis que les ressources actuelles se réduisent au stricte nécessaire, et ne répondent guères à la dignité de son état”³⁷. Met dergelijke voorsprekers en hun klinkende aanbevelingen moest het verzoek wel genade vinden. Zo gebeurde ook. Met het bovengenoemde besluit van 5 januari 1817 willigde de koning het verzoek in en kende te rekenen vanaf 1 januari van dat jaar een pensioen van f. 100 ‘s jaars toe aan de ex-pastoor van Heerlen.

Aan het eind van het jaar ondernam Penners, aangemoedigd door dit succes, een poging om weer in zijn rechten op de oude pastorie hersteld te worden. Bij keizerlijk decreet van 16 februari 1807³⁸ en een daarop aansluitend arrest van de prefectuur van de Nedermaas van 12 mei van dat jaar³⁹ was het contract, dat Penners met zoveel hardnekkigheid gedurende lange tijd met succes had kunnen verdedigen, nietig verklaard. Dit betekende, dat het huis, dat de inzet vormde van deze procedure tot op het allerhoogste niveau, weer zijn oorspronkelijke bestemming terug zou krijgen en bijgevolg binnen veertien dagen ontruimd diende te worden. Het duurde nog tot augustus, voordat J.H. Brosky, een koopman uit Heerlen, die het pand na het vertrek van Penners naar Schin op Geul van de pastoor had gehuurd en er een magazijn in had gevestigd, er uit was⁴⁰. Sindsdien was het weer de behuizing van de pastoor geworden en na het vertrek van Cleven had de kerkfabriek van de gelegenheid gebruik gemaakt om en-

kele verbeteringen aan te brengen met het oog op de nieuwe bewoner.

Ik heb niet kunnen vaststellen, of dit laatste de aanleiding vormde voor het verzoek, dat Penners op 18 december 1817 aan de gouverneur richtte⁴¹. Hij ontleende de moed daartoe aan het feit, dat het jaar met de toekenning van een pensioen gunstig voor hem was begonnen. Wellicht zou het komende jaar even gunstig gaan beginnen, want „c'est par les mêmes canaux de grâces que l'année prochaine me fait espérer l'obtention de la satisfaction la plus entière du tort, dont mes réflexions ci-jointes sur le décret impérial (copié et séparé) et sur l'affiche du préfet R(og-gieri) font mention”.

Het succes was niet bijster groot. Reeds op 5 januari 1818⁴² liet de gouverneur hem weten, dat hij na onderzoek van de stukken tot de bevinding was gekomen, dat aan de maatregel van een wettige overheid van een voorbije periode niet meer te tornen viel. Hooguit zou een petitie direct aan de koning gericht nog iets kunnen uithalen. Penners heeft wijselijk besloten niet meer aan dit avontuur te beginnen. Spoedig daarop zou Van der Heyden het pand gaan bewonen en er gedurende heel zijn pastoraat blijven. Zijn overlijdensacte vermeldt dan ook, dat hij woonachtig was „op het kerkhof in het pastoreel huis”⁴³. Aan de overlijdensacte van Penners ontleen we, dat hij overleed „in het huis van de Heer Hendrik Jozef Hennen”, eveneens op het kerkhof gelegen⁴⁴. Hij had er vermoedelijk al na het korte intermezzo in Schin op Geul zijn intrek genomen.

W.A.J. Munier

BIJLAGE I

Vicaris Barrett aan de gouverneur De Brouckère, 10 april 1817 (RAL, PA 922, verb.gouv., 26 april 1817 nr. 9).

Liège, le 10 avril 1817.

J.A. Barrett, Vicaire-Général Capitulaire du Diocèse de Liège, le siège vacant, à Monsieur de Brouckère, Gouverneur de la province de Limbourg.

Monsieur le Gouverneur!

J'ai l'honneur de vous retourner la réclamation que Monsieur Cleeven, ci-devant curé de Herlen, a présentée à Son Excellence, Monsieur le Directeur Général des affaires du Culte Catholique⁴⁵. Mr Cleeven a renoncé entre mes mains à la cure de Herlen le 3 Mai 1816. Sa démission est pure et simple, et sans condition; il est vrai qu'il se recommande pour obtenir une pension, soit de Sa Majesté, soit sur revenus de sa cure, mais une demande n'est pas une condition.

Mr. Cleeven, quoique dimissionnaire, est resté dans la cure de Herlen, atten-

du que je ne pouvais trouver un sujet propre à le remplacer dans cette paroisse peut-être la plus difficile du Diocèse, parce qu'on exerce le Culte Catholique et le Culte protestant dans le même temple, ce qui est une source perpétuelle de querelles et de désordres. Monsieur le Gouverneur en a vu la preuve dans les procès scandaleux, qui ont lieu à Maestricht relativement au même Cleeven⁴⁶, procès qui l'ont déterminé à donner sa démission.

Actuellement Mr. Vanderheyden, desservant la succursale d'Eys, consent à se charger de cette paroisse. Je lui en ai fait expédier la commission⁴⁷, et sachant que Mr Cleeven a des forces suffisantes pour travailler dans le Saint Ministère, je lui ai conféré la succursale d'Overcrugten, pays de Prusse. En conséquence j'ai invité Mr Cleeven à sortir de la cure de Herlen et à se rendre à Overcrugten. Il n'a pas trouvé à propos de me répondre, mais je suis informé qu'il répute sa démission comme non avenue, et qu'il se propose de rester à Herlen bon gré mal gré.

Je crois qu'il est fondé à réclamer son traitement comme administrateur de la paroisse de Herlen à partir du 3 Mai 1816, mais le meilleur moyen pour s'en délivrer sans scandale et sans éclat serait qu'il lui fut insinué qu'il ne peut en être payé, que lorsqu'il se sera rendu dans la succursale d'Overcrugten que je lui ai conférée.

Je vous serais bien obligé, Monsieur le Gouverneur, de vouloir m'informer de la résolution que Son Excellence aura prise, afin que je puisse me guider en conséquence.

J'ai l'honneur d'être avec profond respect,

Monsieur le Gouverneur,

Votre très humble et très obéissant serviteur,
J.A. Barrett Vic. Gén.

BIJLAGE II

Enkele kerkmeesters van Heerlen aan pastoor Henri Partouns te Maestricht, 7 juni 1817 (GA Heerlen, ASPH nr. 32: correspondentieregister van de kerkfabriek (1817-1839)⁴⁸.

Les marguilliers de l'église paroissiale de Heerlen à Monsieur Partouns, commissaire épiscopal du diocèse de Liège à Maestricht.

Heerlen, le 7 juin 1817

Nous avons l'honneur de vous donner connaissance comme quoi Monsieur Henri Cleeven, curé démissionnaire de notre paroisse vient d'abandonner notre église et notre commune hier au matin avant la point du jour après avoir vidé le tronc qui a été trouvée (sic) ainsi avec les trois clefs là-dessus. Nous vous prions de nous daigner instruire par porteur du présent pour nous décharger des tous responsabilités (sic) et de nous couvrir pour l'avenir de toutes chicanes de la part du gouvernement.

Nous avons l'honneur de vous saluer respectueusement

P.M. Reijnardts,
P.J. Dautzenberg,
Brosky.

BIJLAGE III

De kerkmeesters van Heerlen aan pastoor Henri Cleven, 28 juni 1817 (GA Heerlen, ASPH nr. 32: correspondentieregister 1817-1839).

Heerlen den 28 juni 1817

De Heer H. Cleven

Te vergeefs hebben wij getragt de rekeninge der kerck sonder beswaernisse af te doen. Wij zien met leedwezen het tegendeel. Wij versoeke UEd nogmaels aen ons zonder uytstel de nodige stukken over te maeken, als

1° de actes der fondaties,

2° den journal⁴⁹,

3° de detailleerde reekening,

4° detail der wass⁵⁰,

5° den sommeer der titres,

6° den staet der voldaeene en niet voldaeene fondaties,

7° de regte aen de kerck vervalte.

Wanneer niet gewaerdige zult aen ons versoeck te voldoen, so geven kennis aen de autorityd die zulks competeerd.

Groete met agting

P.M. Reijnardts

P.J. Dauzenburg

Brosky.

BIJLAGE IV

De kerkmeesters van Heerlen aan pastoor Denis Penners, 14 juni 1817 (GA Heerlen, ASPH nr. 32: correspondentieregister 1817-1839).

14 juni 1817

Den Eerwaerde Heer Dionisius Penners.

Door de absentie van onsen Heer Pastor vinde wij ons in de noodsaekelijckheid verset, UEd. te versoecken van op aenstaende Zondag de Hoogmisse met de nodige instructie te willen doen om den grootste hoop van deze ingezetene niet te exponnere aen het niet uytoefenen der heyligste pligte. Gelieve de intensie voor het geluk en welvaerd dezer gemeente te apliceere. Zal de kercke cassa het nodige doen

groete met agting

P.M. Reynardts

P.J. Dauzenburg

Brosky.

NOTEN:

1. Zie bijlage IV in het vorige nummer van Het Land van Herle, blz. 59.
2. Deze driemaandelijkse staten zijn te vinden in PA 901, verb.gouv. 24 juli 1816, nr. 2, overeenkomstig een daartoe ontvangen instructie van 8 januari 1816; dito PA 907, verb.gouv. 16 oktober 1816, nr. 9.
3. NNBW VIII, Leiden 1930, 626-627 (Ramaer).

4. De gouverneur van Limburg besloot een uitvoerig rapport van 26 juni 1816, waarvan hij verslag deed van het onderzoek naar de gedragingen van pastoor Cleven, met een pleidooi om aan de gerechtelijke vervolging een einde te maken. Een desbetreffend besluit van de zijde der regering in Den Haag heb ik niet kunnen vinden. De zaak bleef vermoedelijk in dit stadium steken; zie: PA 899, verb.gouv. 26 juni 1816, nr 10.
5. Te vinden in PA 915, verb.gouv. 25 januari 1817, nr. 26; onder de observations bij de vacature van Heerlen vindt men: mr Vanderheyden, Jean Chrétien, desservant d'Eys du canton de Galoppe y est nommé le 1er janvier 1817.
6. Geboren op 20 augustus 1763 te Wahlwilder als zoon van Michael van der Heyden en Maria Elisabeth Bucken uit Wittem; priester gewijd op 22 september 1787, was pastoor of desservant van Eys van 6 november 1803 tot aan zijn demissie op 25 augustus 1817; aldus gegevens mij verstrekt door de zeereerwaarde heer A. Deblon, archivaris van het bisdom Luik. Hij overleed op 27 september 1835, zie: GA Heerlen, BS (1833-1835), onder 28 september 1835.
7. Gelegen aan de uiterste rand van het bisdom Luik in inmiddels onder Pruisen gekomen gebieden.
8. PA 921, verb. gouv. 8 april 1817, nr. 9.
9. Zie noot 8.
10. Zie noot 8.
11. PA 922, verb. gouv. 26 april 1817, nr. 9; volgens zijn eigen verklaring zou de gouverneur krachtig geprotesteerd hebben bij Barrett, toen hij op diens driemaandelijks staat in juni Cleven vermeld vond als administrator van de parochie Heerlen, en Barrett zou daarop een nieuw exemplaar zonder deze vermelding hebben samengesteld; in het archief van de gouverneur heb ik geen correspondentie van deze aard kunnen ontdekken, evenmin een ander spoor van deze confrontatie.
12. Deze datum en de hier volgende bijzonderheden over zijn vertrek heb ik ontleend aan de als bijlage II opgenomen brief.
13. Een brief van het kerkbestuur aan Cleven d.d. 3 januari 1818 handelt nog steeds over de teruggave van administratieve papieren, zie: ASPH, nr. 32: Registre des Correspondances du Conseil de fabrick à Heerlen, over de periode van 7 juni 1817 tot 31 mei 1839. Afgaande op wat van het archief van de Sint Pancratius bewaard gebleven is, heeft de kerkfabrick met deze pogingen geen succes geboekt.
14. Zie noot 22 in het vorige nummer van het Land van Herle, blz. 61.
15. Dit in verband met de Pruisisch-Nederlandse grensregeling van 1815; zie uitvoerig daarover een bijdrage van mijn hand: Die preussisch-niederländische Grenzregelung unter König Wilhelm I und die kirchliche Einteilung der Provinz Limburg, in: Niederrheinisches Jahrbuch, VIII (1965), blz. 62-77.
16. Zie onder de nrs. 4 en 5 van het in noot 13 genoemde register.
17. Hij was op 1 juni 1815 eigenmachtig door pastoor Cleven benoemd in plaats van de door zijn toedoen onmogelijk geworden kapelaan J. Herstenag, aldus in een uitvoerig requisitoir tegen hun pastoor omstreeks december 1815 samengesteld door een aantal parochianen van Sint Pancratius. Het oordeel, dat daarin over deze Mines wordt uit-

gesproken was niet erg gunstig. Hij had beter in zijn klooster kunnen blijven, zo heette het, omdat hij ten enen male ongeschikt werd geacht voor de praktische zielzorg.

18. De eerste aantekening van zijn hand in het Liber defunctorum (1798-1826), berustend in het parochiearchief, dateert van 17 juli 1817. Na die datum verzorgde Van der Heyden het aanbrengen van deze notities. Hij noemt zich echter eerst in een aantekening van 8 januari 1818 administrator.
19. De officiële acte van zijn benoeming is te vinden in ASPH onder nr. 29.
20. Enkele stukken daarover in PA 944, verb. gouv. 14 januari 1818, nr. 9.
21. Zie noot 20.
22. Het betreffende verzoek van de kerkfabriek is te vinden in PA 3269, verb. GS 23 februari 1818, La U.
23. Enkele bijzonderheden over hem bij J.T.J. Jamar, Burgemeestersbenoemingen van Heerlen van 1805 tot 1894, in: Het Land van Herle, 1976, blz. 79-87. Hij was burgemeester van 1818-1820.
24. In het in noot 22 vermelde dossier.
25. Zie noot 24.
26. Het verzoek daartoe had Barrett na lang aarzelen ingediend op 20 februari 1818. Het was de eerste keer, dat hij bereid was de koninklijke agreatie voor een drietal benoemingen aan te vragen. Hij verraadde zijn ongeduld, toen hij op 18 maart daaropvolgend zich verontrust tot Goubau richtte om bij hem te polsen, waar het antwoord bleef. Voor deze verontrusting was geen enkele reden, want Goubau had in een rapport aan de koning op 9 maart het verzoek positief ondersteund, er op wijzend dat Van der Heyden volgens bij hem binnengekomen berichten door de meerderheid van de parochianen in Heerlen als pastoor gewenst werd. Hoewel er tegen één van de andere kandidaten wel enige bezwaren gekoesterd konden worden, bepleitte hij voor alle drie de benoemingen een gunstige beslissing om langs die weg te bereiken, dat Barrett definitief zijn bezwaren tegen het aanvragen van een agreatie zou prijsgeven. Het betreffende KB werd prompt verleend en bereikte Barrett op 19 maart, waarop hij zelf een dag later de benoeming deed uitgaan; zie: ARA, R.K.E., inv. nr. 33, dossier 2229; SS inv. nr. 581, 11-3-1818/86.
27. Het betreffende eedformulier is in duplo te vinden in PA 949, verb. gouv. 27 maart 1818, nr. 19.
28. Ik beperk mij hier en bij enkele hierna genoemde geestelijken tot het vermelden van hun namen.
29. Zie het in noot 18 genoemde Liber defunctorum onder genoemde datum. De in de notitie vermelde titel decanus was hem door de bisschop van Luik C.R.A. van Bommel (1829-1852) in 1833 verleend, nadat deze bij decreet van 6 mei 1833 de dekenale ordening in zijn bisdom hersteld had; zie Habets-Goossens, IV, blz. 267-268.
30. Een aantal stukken hierover in FA 2084. In een latere bijdrage hoop ik ook nog enkele bijzonderheden omtrent dit pastoraat te verwerken.
31. In de Franse tijd werd herhaaldelijk op deze benarde positie van Penners de aandacht gevestigd; zo onder meer in een ongedateerde, vermoedelijk in 1805 samengestelde Etat van niet-gepensioneerde priesters, heet het van Penners: Sans emploi, 55 (jaar oud); cet ecclésiastique mé-

rite une attention particulière; il avait une bonne cure jouissant d'une cension de 600 florins d'Hollande, n'a pas été placé lors de la nouvelle organisation à cause des persécutions qu'il a souffert; est actuellement presque sans aucune ressource; FA 2032.

32. PA 914, verb. gouv. 21 januari 1817, nr. 8, waarin het betreffende KB en een minuutbrief van de gouverneur, waarmee deze daarvan mededeling doet aan de maire van Heerlen.
33. De hier genoemde stukken met betrekking tot dit pensioen worden vermeld in PA 719 en 721, resp. onder de nrs. 448 en 288.
34. Zie het in noot 23 genoemde artikel. Hij was burgemeester van 1805-1818.
35. PA 909, verb. gouv. 13 november 1816, nr. 6, en minuut van brief van gouverneur aan Barrett.
36. PA 911, verb. gouv. 7 december 1816, nr. 8.
37. Zie noot 36.
38. FA 183.
39. FA 183. De termijn voor ontruiming, die daarin werd bepaald op 14 dagen, werd ruimschoots overschreden; beide stukken bekrachtigden een door de prefect al op 6 augustus 1806 uitgevaardigd arrest, waarvan het 1e art. luidde: Le maire fera signifier le présent arrêté au Sieur Brosky, cessionnaire du S. Penners, et prendra les mesures nécessaires pour que la maison curiale de Heerlen soit de suite évacuée et rendue à la destination qui lui est assignée par le décret qui précède.
40. Een aantal stukken daarover in FA 2085; ik ben van plan daarop elders terug te komen, omdat deze affaire onder meer samenhang met de pogingen om aan de protestanten in Heerlen een eigen kerkgebouw te bezorgen.
41. PA 943, verb. gouv. 5 januari 1818, nr. 12.
42. Zie noot 41.
43. GA Heerlen, BS (1833-1835) acte van 28 september 1835.
44. GA Heerlen, BS (1836-1838) acte van 29 juni 1836.
45. Over dit verzoek zie noot 8.
46. Deze processen kwamen hiervoor meermalen ter sprake.
47. Van welke strekking dit mandaat was heb ik niet kunnen achterhalen.
48. Dit register opent exact op de dag na het vertrek van Cleven; degene, die het enkele jaren behield, was de al vele malen genoemde Brosky, die op de binnenkant van de omslag aantekende: Le présent registre de Correspondance est dirigé (sic) par Henry Brosky membre et secretaire du Conseil de fabrique de l'Eglise Catholique à Heerlen. Door een andere hand is hieraan toegevoegd: Le sept juin 1817 jusqu'au trente juin 1818 Jour de sa disparition.
49. Zie noot 13.
50. Een voortdurende aanleiding tot conflicten met de kerkfabriek was juist een verschil van mening over de vraag, aan wie het recht toekwam over de inkomsten uit de verkoop van kaarsen te beschikken.

Martin Cudell, 1773-1845 (SLOT)

Beziet men de eerst geruime tijd na de gebeurtenissen opge-
maakte zwarte lijsten, waarvan in het voorgaande sprake was, dan
moet men overigens ook nog om andere redenen twijfelen aan
hun objectieve waarde. Uit de samenhang van het geheel ontstaat
de indruk van tendentius maakwerk. Gelijk reeds gezegd, zijn de
stukken ongedateerd; door vergelijking met vaststaande gegevens
elders, kwamen we tot een teboekstelling van rond twee jaar na
de gebeurtenissen die erin beschreven zijn.

Reeds bij het lezen van de formuleringen in de koppen van de
lijsten, moet men zich de vraag stellen, hoe de generaal - in een
tijd dat men nog niet de beschikking had over verborgen micro-
foons en dergelijke - heeft kunnen geloven aan het bovenmense-
lijke gehoorvermogen van Hennequin, Pelerin of hun onderge-
schikten, nog buiten beschouwing gelaten, dat het geheime appa-
raat nog niet bestond op het tijdstip van de gerelateerde fei-
ten. Dit moet toch worden aangenomen als men een opschrift
leest als dat boven staat D 12: „Staat van personen, welke tijdens
de onlusten in Belgien, des morgens van 11-12 vereenigden ten
huize van Michael Kersten, wonende op de markt no. 1605 alhier,
om Belgische couranten te lezen en gesprekken tegen het Neder-
landsch Gouvernement te houden“. De lijst bevat 3 personen:
een geneesheer, een gewezen directeur en een leraar van het Athe-
neum. Of boven staat D 6: „Personen welke zich tijdens de onlus-
ten in Belgien vereenigden ten huize van Mevrouw Amans en al-
daar gesprekken tegen het Nederlandsch Gouvernement hielden“.
De lijst bevat 8 namen. Staat D 6: „Personen welke tijdens de on-
lusten in Belgien dagelijks bijeenkomsten hadden ten huize van
de boekbinder Arnold Hendrik Burij en Jacob Lodewijk Cavalier,
ambtenaar op het stadhuis, en aldaar oproerige Belgische couran-
ten lazen en gesprekken tegen het Nederlandsch Gouvernement
hielden.“ Met 7 personen waaronder 2 priesters.

Het valt moeilijk aan te nemen, dat een binnengeslopen mare-
chaussee in burger zich zou hebben kunnen handhaven in het ge-
zelschap, vermeld op staat D 6 met het opschrift: „Staat van per-
sonen welke bij de onlusten in Belgien dagelijks vereenigden in de
Societeit „de Emulatie“ en daar onderling geheime gesprekken
tegen het Nederlandsch Gouvernement hielden.“ Op deze staat
produceren Hennequin c.s. 17 personen, in hoofdzaak hogere
ambtenaren, medici en bankiers. Evenmin lijkt het waarschijnlijk,
dat een of andere vorm van vrije fantasie wel niet vreemd zal zijn
aan het noteren van de namen van 18 personen, meest lagere amb-
tenaren, kleine ondernemers en neringdoenden, waarvan de ti-
tellijst D 7 luidt: „Staat van personen welke zich tijdens de
onlusten in Belgien dagelijks vereenigden ten huize van de

herbergier Eustachius Stassen op de Visschersmaas, aldaar Belgische couranten lazen en gesprekken hadden tegen het Nederlandsch Gouvernement."

In de verwachting, dat de ijverige samenstellers van de bonte lijsten ook wel ergens plaats zouden hebben ingeruimd voor de inpassing van de voormalige Commissaris van Politie Martin Cudell - de inventaris werd opgemaakt ongeveer twee jaar na zijn ontslag - werden wij niet teleurgesteld: Met 22 andere notabele ingezetenen staat hij vermeld op de staat D 1, in een groep personen, waarvan gezegd wordt „dat ze tijdens de onlusten in Belgen dagelijks bijeenkomsten hadden en gesprekken tegen het Nederlandsch Gouvernement hielden ten huize van de koffiehuisshouder Winandus Baartmans en Theodorus Rijckelen", terwijl hij, gelijk meer anderen in dubbelvermelding, ook nog eens opgevoerd wordt op lijst D 10 als hebbende zich „des nachts na twaalf uur" met de secretaris der stad, Verduchéne en de administrateur der schatkist A. Ruys „vereenigd bij Nicolaas Bettonville, procureur, Jan Michiel Weustenraad, procureur, Joseph Lambertus Jaminé, advocaat en Antoon Frans Dortaj, koffiehuisshouder op het Vrijthof."

Een merkwaardige indruk over een van de centrale figuren uit de kring der militaire politie - wellicht op een coördinerende plaats van nabij betrokken bij de redactie van het eigenaardig lijstenwerk - krijgt men langs een omweg. In het najaar van 1831, na het einde van de Tiendaagse Veldtocht, waaraan een deel van het Maastrichtse garnizoen bijdroeg door de bezetting van Tongeren, ontstaat er in de kring van Dibbets' officieren een groot verlangen naar decoraties. De generaal doet een uitgebreide voordracht, edoch het resultaat is mager. Om de heersende ontevredenheid te sussen, dient hij opnieuw een aanbeveling in, nu voorzien van 14 namen van naaste medewerkers. Een nieuwe domper volgt hierop, als Prins Frederik, de chef van oorlog en marine, laat weten dat er geen termen aanwezig worden geacht met betrekking tot het herhaald verzoek van de vestingcommandant. Maar ongeveer tegelijkertijd komt de mededeling, dat hij voornemens is een onderscheiding toe te kennen aan een van de topfiguren uit het militaire politie-apparaat, majoor Pelerin. De generaal wijst opnieuw op de in zijn officierscorps levende ontstemming en schrijft dan letterlijk, in zijn brief van 19 oktober 1831, over de majoor: „In de moeilijke ogenblikken, toen van de zijde der Marechaussee belangrijke medewerking moest worden verwacht, is deze hoofdofficier mij nimmer van enige dienst geweest." Op die grond verklaart hij zich tegen het verlenen van een onderscheiding.

Evenwel twee jaar later weet de nutteloze dienaar - blijkbaar een hardnekkig man inzake decoraties - Dibbets zelf ertoe over te halen, hem voor te dragen voor een onderscheiding. De generaal

noemt nu, in zijn voordracht van 27 december 1833, zijn voordien nutteloos genoemde majoor een „oude dienaar“, die toch wel een onderscheiding verdient. En deze „oude dienaar“ is nu ver genoeg. Hij beschikt in Den Haag blijkbaar over zodanig goede relaties, dat er te Maastricht een storm opsteekt, als men daar de motivering van de regering bij Pelerins onderscheiding uit de Haagse bladen leest, in de woorden van het K.B. Er staat namelijk zwart op wit, dat de majoor de onderscheiding verdient heeft: „als zich, gedurende de gebeurtenissen in en om de vesting Maastricht, *boven anderen* te hebben onderscheiden“! Over deze absurditeit ontstaat er dan in de kring van generaals, hoofd- en andere officieren rondom de vestingcommandant een zodanige verontwaardiging, dat hij op 28 maart 1834 aan de minister van oorlog mededeelt van dit alles „moedeloos en ziek te worden“.

Uit de aard der zaak is niet meer achterhaalbaar, of ook politie-commissaris Cudell, en dan met meer recht en reden, ziek geworden is, toen hem - twee jaar vóór Dibbets' ziekmakende ervaring - in december 1831, werd medegedeeld, dat hij door de koning uit zijn functie was ontslagen. Wat wij wel konden achterhalen, is de manier, waarop dit ontslag mede bewerkstelligd werd door toedoen van Dibbets' apparaat in de tijd dat de generaal er nog niet zelf ziek van werd, integendeel, ermee glorieerde en voortdoverde op de stroom van zijn papierproductie.

Om de gevolgde methode van nabij te kunnen bekijken, hebben we ons verdiept in de oorspronkelijke bescheiden, die destijds hebben gediend om onder het koninklijk besluit, gedateerd 's-Gravenhage 4 december 1831, no. 86, de handtekening van het staatshoofd te bekomen. Het dossier bevindt zich in het Algemeen Rijksarchief te Den Haag, afdeling Departement van Justitie en Staatssecretarie; dat enkele stukken die er vroeger toe behoord hebben in het ongerede zijn geraakt, is niet hinderlijk, omdat de overige voldoende opheldering verschaffen, vooral als men erbij te hulp roept een briefwisseling, kort tevoren gevoerd tussen procureur-generaal Verloren en Burgemeester en Schepenen van Maastricht, welke correspondentie zich bevindt in het Stadsarchief aldaar. Verloren klaagt zich daarin bij het gemeentebestuur, dat de commissaris „voornamelijk voor hetgeen de werkzaamheid welke de politieke omstandigheden vereisen hij niet van het minste nut is“. Verloren komt ook te spreken over de handelszaak, die blijkbaar nog steeds door mevrouw Cudell wordt aangehouden en waardoor de commissaris - aldus Verloren - mischien in zijn onafhankelijkheid jegens het publiek geremd wordt. Op de zaak ingaand - via een schrijven aan jhr. Kerens - bericht het gemeentebestuur, dat het al jarenlang ontevreden is, omdat de commissaris destijds bij zijn aanstelling beloofd heeft de „commercie“ te laten varen.

Als we nu terugkeren naar het Haagse dossier, waarin de minis-

ter van Justitie, Van Maanen, de bouwstoffen van zijn voordracht tot ontslag van Cudell heeft verzameld, dan treffen we daarin aan:

a. een brief van Verloren aan Van Maanen (12 september 1831) Verloren acht het meest geschikt iemand met kunde, ijver en goeie gezindheid voor het Gouvernement uit Holland te laten komen. Hij heeft de zaak met Dibbets besproken maar Zijne Excellentie de Generaal vindt enige zwaarigheid of het thans het ogenblik voor ontslag is. Verloren beklagt zich erover, dat Cudell herhaaldelijk de rechtmatigheid van militaire maatregelen jegens de burgerij bestrijdt, dat hierdoor regelmatig verschil van mening ontstaat tussen hem en de commissaris, zo bijvoorbeeld over de prijzen van de schaarse aardappelen. Verloren stelt aan Van Maanen voor Cudell te ontslaan of van hem te eisen, dat hij zijn handel zal staken.

b. een brief van Kerens aan Gericke van Herwijnen (6 oktober 1831). Kerens concludeert „ontzetting zoude thans ontijdig zijn, als zij althans zou uitgaan van opzettelijk en bewezen verzuim of kwaadwilligheid in het uitvoeren zijner ambtsplichten”.

c. een brief van Gericke aan Van Maanen (12 oktober 1831). Gericke neemt het te Maastricht gevormde en in deze affaire toch zo vreemdsoortige winkel-sneeuwballetje, waarvan het toenmalig gemeentebestuur wel nimmer zal hebben vermoed, hoe ter belasting van een zijner meest verdienstelijke burgers in een onzuivere sfeer er mee zou worden verder gerold, over, en maakt er de volgende aanhef uit:

„Het stedelijk bestuur heeft zich al meer dan twaalf jaar over de onachtzaamheid van Cudell beklagd”; en hij vervolgt: „In de tegenwoordige staat van beleg moet de burgerlijke politie ijverig samenwerken met de militaire politie en dat gebeurt niet.” Hiermee heeft de Buitengewoon Commissaris, bekleed met het opperste burgerlijke gezag in de provincie Limburg, die zelf slechts af en toe een enkele dag in zijn Maastrichtse residentie aanwezig is, omdat hij het in Den Haag veel te druk heeft als Administrateur van de Registratie, het Kadaster en van de Loterijen, ook zijn aandeel in het vonnis bijgedragen. Dat men met gezochte motiveeringen opereert, blijkt - nog afgezien van Kerens' waarschuwing - als men in de brief van Gericke verder leest; hij betwijfelt namelijk: „of men Cudell kwijt zal kunnen raken op de manier die procureur-generaal Verloren voorstelt, namelijk door hem in plaats van ontslag te verlenen het verder aanhouden van de zaak te verbieden, en waarbij Verloren dan verwacht, dat de familie de zaak dan wel niet zal laten schieten, waardoor het gestelde doel dan vanzelf zou zijn bereikt.

In het dossier ontbreekt de stellingname van Dibbets zelf; die moet er zijn geweest, omdat Minister Van Maanen ze in zijn voordracht aan de koning aanhaalt door te zeggen, dat de generaal zijn vroegere mening over de ontijdigheid van het ontslag zou

hebben herzien.

Op 3 december 1831 richt de minister van justitie zich dan tot koning Willem I met een brief, waarin hij voorstelt Cudell uit zijn bediening te onttrekken. En in de ministeriële motivering vinden we dan successievelijk de bouwstoffen terug die op hun reis klaarblijkelijk aan zwaarte hebben gewonnen en nu zodanig in de rij geplaatst, dat van hun onderlinge tegenspraak geen gevaar meer is te duchten. Het van het stedelijk bestuur afkomstige krijgt de voorrang. Het is blijkbaar zelfs ertoe bestemd, nadat het door Gericke hierover gebruikte woord „onachtzaamheid” is opgevijseld tot „nalatigheid en plichtsverzuim” om te dienen voor het vestigen van een zo ongunstig mogelijke indruk voor de openingszin: „dat het stedelijk bestuur zich twaalf jaar lang over de nalatigheid en het plichtsverzuim van commissaris Cudell te beklagen heeft gehad”. De minister vervolgt dan met de alarmerende zinnen: „dat de laatste tijden gebleken is, hoezeer hij de wettige regering vijandig is en hoe weinig vertrouwen hij om zijn staatkundige denken handelwijze verdient” en „dat een man, die zich ongunstig kenmerkt, niet langer tot ergernis der autoriteiten en weldenkenden, in zijn ambt kan worden behouden”. Op deze klinkende aanklacht volgt dan een dag later het koninklijk besluit.

Het is opmerkelijk, dat het nog aanwezige concept-ontwerp van het K.B. doet zien, dat er tijdens het redigeren de een of andere vorm van aarzeling moet hebben bestaan bij het formuleren van de aanhef van de besluit-tekst: In de eerste redactie leest men: „Gezien het rapport van Onzen Minister van Justitie en de daarbij overgelegde stukken, betreffende de redenen welke het wenselijk maken, dat de commissaris van Politie te Maastricht, Martin Cudell, van zijnen post worde onttrekken.” Door middel van doorhalingen is de formulering afgezwakt tot: „van dien post worde verwijderd”.

Het K.B. is blijkbaar tegen 14 december op het stadhuis ontvangen; met een brief van die datum geven burgemeester en schepenen de commissaris kennis van de tien dagen eerder te Den Haag getroffen beschikking.

Gelet op al de moeite, die er in de kring van Dibbets is gedaan om de stoel van de commissaris vrij te maken, is het ook hogelijk interessant en misschien in een bepaald opzicht verhelderend om te lezen in een ander in het Rijksarchief aanwezig document, dat de generaal op 16 december 1831 verstuurd heeft naar de minister van justitie. De stadscommandant schildert daarin, hoe hij zich de ideale commissaris van politie van Maastricht voorstelt. Dat moet iemand zijn - zo betoogt hij ongeveer - uit betere kringen, die zich bij concerten en dergelijke gelegenheden goed weet te bewegen en die - om een doeltreffend politieapparaat ook deelachtig te doen worden aan hetgeen leeft in een meer militair gerichte denkwereld - genomen moet worden uit de groep van pensio-

4 Dec 1831
N. 86

Wij **Willem**, by de gratie Gods,
Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-
Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz, enz, enz.

Justitie
Binnen de kanton

Gezien het rapport van
Ezra C. J. van der Meulen
Van den 30sten Dec 1831 en de
aanbeveling van de Raad van State
betreffende de voordracht van de
betreffende commissaris van politie te
Maastricht, te w. C. J. van der Meulen
post. v. d. C. J. van der Meulen

den 21sten Dec 1831
den Voorzitter van de Raad van State
(naam niet bekend) van de Comm.
van politie te Maastricht, te w.
de Voorzitter van de Raad van State
gevingtige, om het verzoek
van den post. v. d. C. J. van der Meulen
naar de Raad van State te doen

En is het Departement
van Justitie van de Raad van State
van de Raad van State met de verzoeking
dort, maar een afwijking dat verzoek
opende van het Departement van Binnen-
landsche Zaken, het infamatie te krijgen
op 20ste Dec 1831

Willems
J. van der Meulen

Koninklijk Besluit, waarbij Martin Cudell wordt ontslagen als commissaris van politie te Maastricht.

neerde hoofdofficieren of kapiteins. De generaal heeft ook nagedacht over de titel en het salaris; in navolging van de steden in Holland denkt hij aan een Hoofdschout onder de benaming van Directeur van Politie met een salaris van 1800 of 1600 gulden, het pensioen daarin begrepen. Kapitein Hennequin is wel geschikt, schrijft de generaal, maar hij is wat jong.

Dan komt Dibbets met de man die hij op het oog heeft als een prima kracht voor de stad Maastricht. Hij stelt er de minister van op de hoogte, dat hij betrokkene al eens heeft gepolst; zijn kandidaat is ten volle bereid gevonden zich een eventuele benoeming te laten welgevalen. Hij stelt echter zijn voorwaarden, en die zijn: de titel van Directeur van Politie, benevens een tractement van 1800 gulden, zijn pensioen daaronder begrepen; dit pensioen van gegadigde bedraagt 1.000 gulden, zodat zijn toekomstig inkomen 1800 gulden zal bedragen, als hij het salaris van Cudell, dat 800 gulden bedroeg, zal hebben geërfd.

De langademige uitweiding van de generaal, waarmee hij de minister de zijns inziens dringend noodzakelijke culturele bewerktuiging van de nieuwe commissaris uiteenzet, zijn zodanig geformuleerd, dat de lezer van het stuk geen andere indruk kan krijgen, dan dat het de oud-commissaris aan het savoir-vivre zou hebben ontbroken, waarin de voorgedragen directeur in het maatschappelijk gelegenheidsverkeer te Maastricht zou kunnen voorzien. Ofschoon we van de voorganger weten, dat voor hem het toneellevan van Parijs en datgene wat ermee samenhang, reeds dertig jaar eerder dan de bezorgde brief van Dibbets, gesneden koek was - men denke aan zijn brief aan Ernst - en we ook gezien hebben, dat hij zijn leven lang had verkeerd met mensen van eruditie; denken we bijvoorbeeld aan zijn omgang met diplomaat-senator graaf Belderbusch, - zo is het toch volledigheidshalve nuttig de op deze punten klaarblijkelijk betere vormingsschool van Dibbets' oogappel nader te bezien.

De generaal schuift naar voren de te Maastricht van zijn koloniaal pensioen genietende majoor Douwe van Sirtema. Deze is 50 jaar en heeft van 1793-1814, dus vanaf zijn twaalfde jaar, verbleven in de voormalige kolonie Essequibo en Demarare, waar hij ook rond 1810 een jaar Raad-Fiscaal was. In de jaren 1819 en 1820 was hij in een landsbetrekking in het Westafrikaanse Sierra-Leone. Gelijk wijzelf, zal ook wel minister Van Maanen in zijn tijd hebben betwijfeld of er van de culturele vorming van de heer Douwe van Sirtema, waarvan Dibbets het grote nut voor de Maastrichtse functie betoogde, wel veel zal zijn terechtgekomen in het Essequibo van zijn jonge jaren. Voor alle zekerheid raadpleegden wij over deze oude bezitting enige literatuur; daarbij bleek, dat het gebiedsdeel aan de Surinaamse kust in de tijd, dat de heer Van Sirtema er verbleef, werd gekenmerkt door de aanwezigheid van enkele honderden blanken temidden van 7000 neger-slaven.

De verdere afloop nagaand is gebleken, dat generaal Dibbets ondanks zijn uitvoerige aanbeveling een échec heeft geleden: Cudells functie bleef voorlopig onbezet. Maastricht moet het blijven doen met het waarnemend politiehoofd kapitein Hennequin.

Keren we nu terug tot het slachtoffer zelf, dat nimmer heeft geweten, hoe de dobbelstenen in het spel om zijn persoon en ambtelijke functie in feite hebben gerold. Over de laatste twee jaar van zijn verblijf te Maastricht - na het ontslag - was het slechts mogelijk een aantal losse bijzonderheden te achterhalen. Doch alvorens deze te geven, iets over de plaats van vestiging der familie Cudell in oud Maastricht. Gelijik reeds gezegd, woonde het gezin, sinds het huwelijk in de zomer van 1813, in het huis Grote Staat 689. Dit is het huis, nu Vrijthof 1, vroeger genaamd „In de Posthoorn“ of „In de Waldhoorn“. Van eind 1826 tot haar vertrek bewoonde het gezin een helft van het pand Grote Staat 712 (in de oude franse nummering), thans Grote Staat 16, het kapitale pand, vroeger genaamd „In de Ploeg“. Na een splitsing in 1826 woonde de familie Cudell er naast de in dat jaar gevestigde winkelier in goud- en zilverwaren Henri Alard. In november vraagt mevrouw Cudell-Frissen, ten behoeve van zichzelf en haar oudste zoon aan het stadsbestuur toestemming tot het oprichten van een fabriek van appelazijn. De verklaring van geen bezwaar op dit om een onbekende reden niet door het gezinshoofd gedane verzoek wordt afgewezen op 13 december van hetzelfde jaar. De oud-commissaris zelf vertrekt op 7 augustus uit Maastricht¹; hij gaat eerst naar het kasteel Terworm, waar een der zoons voorheen ook al eens een tijd heeft verbleven. Men is blijkbaar in zeer vriendschappelijk contact gebleven met de erfgenaam van graaf Belderbusch.

In de loop van de maand gaat Cudell naar Hasselt, waar koning Leopold I hem bij besluit van 24 augustus 1833 heeft benoemd tot vrederechter. Tot eind 1835 blijven mevrouw Cudell en de jongste zoon Adolph² te Maastricht woonachtig. Als de laatste naar Luik gaat om te studeren en de moeder haar zaken te Maastricht heeft geliquideerd, voegt ook zij zich bij haar man.

Het is hier de plaats om terug te komen op een werkstuk, dat reeds eerder werd aangestipt en dat Cudell geschreven heeft in zijn Hasseltse tijd, namelijk zijn „Mémoire“ van 1838. De volledige titel luidt in de Luikse gedrukte uitgave: „De la question territoriale entre la Hollande et la Belgique: Mémoire annexé à l'adresse du conseil provincial du Limbourg à sa Majesté contre le morcellement du territoire de la Belgique“.

Deze memorie, die gedrukt 43 bladzijden beslaat, heeft Cudell geschreven op verzoek van zijn provinciaal bestuur. Lezing ervan doet de waardige leerling van wijlen Simon Pierre Ernst herken-

nen in zijn volledige beheersing van al hetgeen, dat samenhangt met de ingewikkelde staatkundige verschijnselen in zuidelijk Nederland en de oorsprong van hun geschiedenis.

Aan de vooravond van de Londense Conferentie van 1839 ziet hij Pruisische invloeden aan het werk. Hij vreest, dat deze invloeden bij de aanstaande definitieve regeling van de territoriale geschillen zullen gebruik maken van de mogelijkheden, die er liggen in de constructie van de Duitse Bond en de verwickelingen rond de zogenaamde Luxemburgse kwestie. Cudell waarschuwt, dat - wat hij noemt - de machten van over de Rijn nog niet vergeeten zijn, wat hun in feite in 1814 was toegezegd, namelijk vaste voet op de rechter Maasoever.

Deze verhandeling, waarover de eerder genoemde Stas te verstaan geeft, dat ze ook behoord heeft tot de documentatie van de Belgische afvaardiging op de Londense conferentie van 1839, is in haar gedrukte uitgave aanwezig op het Maastrichtse Rijksarchief. Omdat ze, als overheidsdocument, de naam van haar opsteller niet vermeldt, heeft Joseph Habets het titelblad aangevuld met de tenaamstelling: „par Martin Cudell de Rimbouurg“.

Deze meer staatkundig-historische verhandeling is om meer dan één reden belangwekkend. Op de eerste plaats, omdat de schrijver - met de geest zijn tijd vooruit - door hem voorziene ontwikkelingen beschrijft, terwijl hij gissend tast op een moment, dat bepaalde archieven elders nog zijn gesloten. Bij een staatkundig schrijver van later tijd, die zelfs kon putten uit een aantal daarna verschenen gedenkschriften en die ambtshalve toegang had tot staatsarchieven, vindt men tientallen jaren later meer dan één van Cudells grondgedachten terug. Ik bedoel de zogenaamde „mémoire Banning“, die men kan vinden in de Publications van 1912, waar wijlen Flament ze publiceert, omdat hij ze zeer belangrijk acht voor een goed begrip van de Limburgse geschiedenis.

Een ander punt dat Cudell in 1838 aansnijdt - een jaar voor de opening van de eerste Noordnederlandse spoorweg - is de door hem voor de hand liggend beschreven spoorlijn tussen Maastricht en Aken door het daarvoor zeer geschikt geachte Geuldal.

Nu komend tot zijn laatste levensjaren, in zijn rechterlijke functie te Hasselt, hebben we de beschikking over een begin 1959 in België verschenen publicatie. In het januarinumnummer van dat jaar van „Limburg“, het geschiedkundig tijdschrift van de overzijde van de Maas, troffen we een verhandeling van de hand van archivaris Baillien onder de titel: „Documenten over de Romeinse mijlpaal te Tongeren“. Hij beschrijft hier opnieuw het belangrijke monument, waarmee Cudell zich reeds bezighield in zijn Maastrichtse tijd van 140 jaar geleden en waarvan ik de uitvoerige memorie reeds eerder heb vermeld. Baillien herinnert eraan, dat het hier gaat om het in 1817 te Tongeren opgedolven fragment

uit Naamse steen van de achtkantige zuil die „geplaatst op het Forum van dit Romeinse kruispunt van wegen, aan de passerende reizigers niet enkel uitsluitend gaf over de weglengten zelf, doch op de zijanten waarvan ook de afstanden gebeiteld waren tussen ver van Tongeren gelegen belangrijke trajecten onderling. Overgebracht in de termen van de moderne zakagenda's met hun afstandstabellen of bezien in het licht van de huidige autokaarten betreft het hier dus een stenen voorloper van rond 1900 jaar geleden.

Op het Tongerse fragment van de achtkant komen de lengten voor van: a. de weg van Keulen naar Worms; b. een weg die Reims via Soissons verbond met het huidige Amiens; c. een weg die van Kassel naar Atrecht ging; d. een wegtraject, vertrekkend uit Bayay.

Uit 11 brieven, alle van Belgische overheidsorganen uit de jaren 1842-1844, door de heer Baillien uit de archieven opgediept, blijkt nu, dat de Belgische regering in die jaren het plan had te Tongeren te laten graven in grote stijl, teneinde in het bezit te komen van de nog ontbrekende delen van de zuil. Uit de correspondentie blijkt ook, dat het gemeentebestuur van Tongeren op 7 juni 1842 de bemiddeling heeft ingeroepen van de burgemeester van Maastricht, om uit de verzamelingen van het Maastrichts genootschap het mijlpaalfragment terug te krijgen, dat daarin nog berust uit de tijd dat het ter bestudering in bruikleen werd gegeven in het jaar 1819.

Blijkbaar in de lijn van de tussen Nederland en België herstelde goede betrekkingen, waarover de correspondentie spreekt, is het monument in 1843 aan de stad Tongeren teruggegeven. Gevolg gevend aan dringende verzoeken van de minister van binnenlandse zaken - hij noemt het stuk een van de kostbaarste voorwerpen op het gebied van de aardrijkskundige geschiedenis van het vaderland - besluit het stadsbestuur dan op 22 april 1844, in het belang der wetenschap, tot beschikbaarstelling aan het Staatsmuseum van Oudheden te Brussel.

Intussen is ook de uitvoerige studie van Cudell, die hij twintig jaar geleden voorlas in de bloeitijd van het Maastrichts Genootschap, het voorwerp geworden van Departementale bestudering. Dit heeft tot gevolg, dat opdracht wordt gegeven het stuk in druk te doen verschijnen door opneming in de bulletins van de Koninklijke Academie van Wetenschappen.

Uit die correspondentie leren we ook hoe omstreeks die tijd de gezondheidstoestand is van rechter Cudell. De minister betreurt het namelijk zeer, dat de gezondheid van de magistraat reeds enige tijd dermate wankel is, dat hij niet kan voldoen aan hetgeen men had gehoopt: dat hij zich zou willen belasten met het wetenschappelijk toezicht op de voorgenomen opgravingen, waarvoor op de rijksbegroting speciale middelen zijn voorzien. Anderhalf jaar na deze ministeriële spijtbetuiging, op zichzelf een hulde

voor de oude geleerde, kwam te Luik een einde aan een welbesteed leven van ruim 72 jaar. Dat dit leven welbesteed was, hopen we te hebben aangetoond. Dat hier een Limburger van formaat voor ons geweest verloren ging, voordat zijn einde kwam, menen we te moeten betreuren³.

† F.X. Schobben

NOTEN:

1. Velen waren hem reeds voorgegaan of zouden nog volgen. Jappe Alberts spreekt in zijn „Geschiedenis der beide Limburgen II op blz. 186 van een „drainage van intellect“. Bijzonder interessant en informatief is ook het artikel in de weekendbijlage van de Maas- en Roerbode (...april 1960) van de hand van drs. M.K.J. Smeets („energieke jonge Limburgers“). Ook Martin Cudell wordt hierin genoemd.
2. Blijkens een mededeling in „De Nieuwe Limburger“ van 23 oktober 1965 schreef deze Adolph onder het pseudoniem A. de Montcolon in 1871 een verhandeling onder de titel „à travers l’Eifel“. Het manuscript gaf hij ten geschenke aan de gemeentelijke bibliotheek te Maastricht.
3. Tenslotte willen we gaarne van de gelegenheid gebruik maken al degenen te bedanken, die ons op enigerlei wijze bij het bijeenbrengen, ordenen en fotograferen van soms moeilijk achterhaalbaar materiaal met grote welwillendheid geholpen hebben.
De volgende personen mogen hier met name genoemd worden: de heer K.H. Schwering te Arnhem, drs. M.K.J. Smeets, dr. G.J.B. Verbeet, dr. G. Panhuysen, mr. dr. H.H.E. Wouters, J. Gulikers te Maastricht, de ambtenaren van het Rijksarchief ter plaatse, drs. L.E.M.A. van Hommerich te Heerlen, de heer P.J. Bruchhaus te Ubach over Worms en Frau Adriane Lüttger, genealogue te Aken.

Berichten

„OAD ZUMPELVELD“

(reeds in uw bezit)

BIJEENKOMSTEN WERKGROEP „HET LAND VAN HERLE“

Op 8 september sprak drs. J.T.J. Jamar over het onderwerp „De ara pacis en de munten“.

Op 13 oktober werd een bijeenkomst gewijd aan historische sprokkelingen, waarbij diverse sprekers korte beschouwingen konden houden. De heer ing. G. Ramaekers besprak een topografische kaart uit 1772 betreffende de grens tussen Heerlen en Simpelveld nabij de hoeve Soureth; de heer M.A. van der Wijst vroeg de aandacht voor het verschijnen van een tiendelige inventaris van de Raad van Brabant en de Landen van Overmaze en de heer H.J.M. Frusch gaf een bespreking van het pas verschenen boek van H.J.J. Vermeulen: „Jan van Valkenburg, heer van Born, Sittard, Herpen en Uden, ridder, 1314-1356“.

Op 10 november werd het woord gevoerd door drs. E.P.M. Ramakers met als onderwerp „Het pastoraal in Schaesberg in de 17-de eeuw“. Op dezelfde bijeenkomst vroeg Mr. A.F.I. Gehlen de aandacht voor een tweetal onlangs verschenen werken op het gebied van de rechtsgeschiedenis.

Kroniek

1980

- 2 sept. Uitreiking zilveren erepenning der gemeente Heerlen aan B. van Slobbe bij gelegenheid van zijn afscheid als voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Mijnstreek, Heerlen; hij wordt opgevolgd door mr. J.A. Janssen.
- 4 sept. Officiële opening nieuwe kazerne voor de Brigade Koninklijke Marechaussee Heerlen aan de Weltertuynstraat 127 door burgemeester J.A.M. Reijnen.
- 5 sept. Officiële opening showroom voor totale kantoorinrichting van Penners aan de Gringelstraat 9 te Heerlen door wethouder ir. J.C. Schlösser.
- 11 sept. Overlijden van de 60-jarige drs. J.J. Coenen, secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Mijnstreek, Heerlen.
- 17 sept. Afscheid van voorzitter V. Sniekers (79) van de huurcommissie in het ressort Heerlen; hij wordt opgevolgd door L. Wever.
- 19 sept. Officiële heropening van het vernieuwde en uitgebreide ontmoetingscentrum „Pancratiushoes“, Nobelstraat 33, Heerlen, door Heerlens burgemeester.
- 19 sept. Officiële opening nieuwe schoolgebouw van de Limburgse opleiding voor fysiotherapie (L.O.F.) aan de Laan van Hövell tot Westervliet 23, Heerlen, door A. de Wit, inspecteur paramedische beroepen.
- 19-21 sept Viering gouden bestaansfeest van het erebestuur van de Kunstwielrijdersvereniging „De Heidebloem“ te Heerlerheide-Heerlen.
- 21 sept. Viering 75-jarige bestaansfeest klooster van de zusters van de H.H. Harten van Jezus en Maria, Stationstraat 4, Schaesberg.
- 21 sept. Neomist Peter Raedts, Valkenburgerweg 94, Heerlen, draagt zijn eerste H. Mis op in de St. Martinuskerk van Welten.
- 26 sept. Opening tentoonstelling van werken van de uit Heerlen afkomstige Jef Diederer in Heerlens stadhuis; deze tentoonstelling wordt gehouden bij gelegenheid van zijn 60ste verjaardag.
- 2 okt. Overhandiging aan burgemeester J.G.T. Bouwens van eerste exemplaar van het fotoboek „Oad Zumpelveld“. Beelden van het dagelijks leven in Simpelveld tussen 1875 en 1965.
- 3 okt. Installatie Heerlense kinderraad door de burgemeester van Heerlen; Marco Bos wordt tot voorzitter gekozen.
- 7-17 okt. Viering gouden bestaansfeest van de afdeling gymnasium van het Bernardinuscollege in Heerlen.
- 9-17 okt. Feestviering bij gelegenheid van 50-jarig bestaan M.A.V.O.-school „St. Clara“, Diepenbrockstraat 15, Heerlen.
- 10 okt. Installatie van P.L. Houben, kabinetschef van Limburgs gouverneur, als waarnemend burgemeester van Voerendaal.
- 10 okt. Uitgave door het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg van herdenkingsboekje over de Limburgse politicus en raadsman Jan Maenen, met als titel „Extra spreekuur“.

Register op de inhoud van de jaargang 1980

aflevering 1, januari/maart

Über antike Säuglingstrinkgefäße (door A. Huttman)	1
De Heerlense notariële archieven als bron voor onderzoek (door M.A. van der Wijst)	9
Een vraagteken bij de persoon van bokkerijder Wilhelmus Ploum (door P.J. Haeren)	19
Kroniek	23

aflevering 2, april/juni

Martin Cudell, 1773-1845 (door † F.X. Schobben)	25
Een 15-de eeuws mis-antiphonarium uit Euskirchen (door W.J. Krüll)	41
Berichten	46
Kroniek	48

aflevering 3, juli/september

Aanvullingen op een naamlijst van Heerlense pastoors (door W.A.J. Munier)	49
Martin Cudell, 1773-1845 (vervolg) (door † F.X. Schobben)	64
Berichten	74
Kroniek	75

aflevering 4, oktober/december

Spoorverbindingen in het oude Land van Herle (door J.P.J. Engelen)	77
Aanvullingen op een naamlijst van Heerlense pastoors (slot) (door W.A.J. Munier)	83
Martin Cudell, 1773-1845 (slot) (door † F.X. Schobben)	96
Berichten	107
Kroniek	108